

Co si myslíme o obětech trestných činů?

Anna Záchová

Psychologický ústav FFMU, Brno

info@psychologon.cz

The attention which is paid to victims of crime is still increasing in forensic psychology. What stereotypes and myths we succumb to and how they can affect the victims experience?

Ve forenzní psychologii je stále větší pozornost věnována obětem trestných činů. Jakým stereotypům a mýtům však podléháme a jaké to může mít dopady na oběť?

Keywords: forensic psychology, victims, rape myths, stereotypes

Obětí trestného činu se může stát prakticky kdokoli. Dle současné viktimologie¹ se v 80% případů jedná o bagatelní delikty, se kterými se oběť vyrovná sama a ani není příliš narušen její běžný život. Jen 20% obětí je zločinem poškozeno závažně. (Čírtková, 2014) A právě těmto zvláště traumatizovaným obětem se bude následující článek věnovat, neboť jsou mnohem více ohroženy sekundární viktimizací a falešnými mýty naší společnosti.

Jak se oběť s následky trestného činu vyrovná, ovlivňují mimo jiné i postoje a reakce sociálního okolí. Například při dlouhodobém a těžkém domácím násilí se u oběti někdy může rozvinout tzv. syndrom týrané osoby.² Zda se syndrom rozvine nebo ne závisí jednak na typu previktimní osobnosti a vzorci domácího násilí a jednak i na reakcích sociálního okolí (Čírtková, 2008). Neznáme-li dynamiku vztahu v domácím násilí či další psychologické fenomény spojené se znásilněním, přepadením a dalšími trestnými činy, podléháme snáze mýtům, které pak mohou mít na oběť další traumatizující vliv.

¹nauka o obětech trestných činů

² dříve syndrom týrané ženy („*Battered Woman Syndrome*“) – koncept od L.Walker ze 70.let, jenž patří mezi ostatní viktimizační syndromy jako jsou známější syndrom CAN (*Child Abuse and Neglect*) nebo syndrom EAN (*Elderly Abuse and Neglect*)

Hierarchie viktimizace

Mýtus tzv. ideální oběti je jedním z typických omylů. Oběť totiž často nezapadá do naší představy, jak by měla ideálně vypadat nebo se chovat. Profil oběti může být totiž velmi rozmanitý. Když se podíváme například na trestný čin znásilnění, který může potkat policistku, zdravotní sestru, postarší ženu, právničku, věřící, prostitutku, tanečnici, mladou ženu s krátkou sukni, ... Pokud dojde ke znásilnění, položme si otázku - se kterou z nich bychom soucítili více a kterou dokonce někdy obviňujeme, že si za to může sama?

Tato velmi široká škála reakcí od sympatie až po odmítání je označována pojmem *hierarchie viktimizace* (Carrabine, Cox, Lee, Plummer, & South, 2009). Jedná se o jakýsi žebříček, favorizování určitých typů obětí. Carrabine se spoluautory (2009) dokonce upozorňují na to, že oběti z nižších příček (jako například prostitutky, tanečnice, vyzývavě oblečené ženy) mají obtížnou situaci i při uplatňování svých práv a status poškozeného si musí doslova vybojovat. I proto dle autorů až 65% leseb a homosexuálů rezignuje na podání trestního oznámení.

Proč favorizujeme některé oběti, vysvětluje právě *mýtus ideální oběti*, který zavedl norský kriminolog Nils Christie v roce 1986. Ideální oběť je podle něj slabá, odevzdaná, ctnostná a bez poskrvny. Vyvolává tak sympatie a má image věrohodného poškozeného (Čírtková, 2014). Proti ideální oběti stojí oběť ambivalentní, která vyvolává rozporuplné reakce. Mýtus ideální oběti se pak promítá do postojů ke konkrétní oběti a bezděčně ovlivňuje postupy laiků i profesionálů při uplatňování práva (Čírtková, 2014). Avšak soudit charakter oběti nebo jak byla oblečená v době znásilnění, vyšetřování ani řešení případu příliš neprospívá.

Oběť znásilnění si za to často může sama!?

Dnes již existuje mnoho výzkumných studií o postojích veřejnosti k obětem znásilnění.³ Zmíňme alespoň práci Christine Ferro a spolupracovníků (2008), ve které výzkumníci zjistili, že veřejnost sice obecně považuje znásilnění za kriminální čin, avšak v konkrétních případech se názory již značně liší. Pokud je pachatel neznámý, agresivní jedinec, kterého oběť nezná, snadno uznáme, že šlo o znásilnění, pachatele odsoudíme a s obětí soucítime. Rozdíl ovšem nastává, pokud dojde k tzv. vztahovému znásilnění například mezi manželi nebo ke

³ například metaanalýza mýtů o znásilnění (Suarez, E. & Gadalla, T, 2010)

znásilnění, které následuje po příjemném večeru v baru. Zde již nemáme tak vyhraněný postoj a začínáme pochybovat, jestli oběť k činu vlastně tak trochu nepřispěla sama.

To stejné se honí i v hlavě násilné osoby. Téměř každý pachatel bez ohledu na svou motivaci ví, že agresivní útok není v pořádku a bude potrestán. Ví také, že oběť může zranit nebo jí vážně ublížit. A proto, aby si uchoval vlastní přijatelný sebeobraz, ochotně akceptuje mýty o znásilnění. „Každá žena, která se brání jen naoko, chce být dobývána.“ nebo „Ta žena přece věděla, že když půjde sama v noci parkem, že ji někdo může přepadnout, vlastně si to tak přála.“ Tyto neutralizační techniky pachatel používá k ospravedlnění svého činu a následkem toho může svou kriminální činnost opakovat, aniž by o sobě ztratil pozitivní mínění (Netík, Netíková, & Hájek, 1997).

Ať jsou však povahové vlastnosti oběti jakékoli, ať chodí parkem v jakoukoli denní dobu nebo ať má k pachateli jakýkoli vztah, nic z toho by nemělo mít vliv na posuzování znásilnění ve vyšetřování samotného trestného činu.

Zodpovědnost nese vždy násilná osoba, ne oběť!

Mně se to nestane

Jednou ze sebezáchovných a zdravých vlastností lidské psychiky je snaha zachovat si obraz vnějšího světa jako bezpečného místa. „Mně se tohle nikdy nestane.“ Ve chvíli kdy jsme konfrontováni s narušením této představy, například při čtení zpráv v rubrice krimi, snažíme se, přizpůsobit si realitu za každou cenu tak, aby naše představa bezpečného světa nebyla narušena. Znamená to, že raději z kriminálního činu obviníme oběť. „Neměla se vystavovat riziku a chodit tím parkem.“ „Mohla si za to sama, že se opila a pozvala ho domů.“ „Měla od něj odejít hned po první facce.“ Neboť je pro nás jednodušší věřit, že oběť udělala něco špatně a vystavila se riziku. Avšak já se takhle nechovám, a proto se to mně určitě nemůže stát.

Typy sekundární viktimizace

Sekundární viktimizací rozumíme druhotné zraňování oběti sociálním okolím, nejčastěji až

Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

v procesu po oznámení události. I proto oběť trestný čin často raději ani neoznámí, než aby podstoupila riziko dalších psychických zranění a stigmatizace.

Čírtková (2014) shrnuje typy sekundární viktimizace:

Očerňování oběti („blamingthevictim“) - jde o konstatování, že si oběť viktimizaci vlastně zasloužila, využíváme k tomu zevnějšek, životní styl nebo chování a vlastnosti oběti. Naivita bývá přeznačkována jako riskantní chování, důvěřivost jako spolupráce s pachatelem apod. Zvýrazňují se negativní stránky oběti a dochází se snižování její věrohodnosti.

Obviňování nebo přenášení viny na oběť – oběť si za to může tak trochu sama, protože byla naivní, riskovala, provokovala,...

Zajímavý výzkum *mentálního anulování* provedl Branscombe, ve kterém pokusným osobám předložil reálné příběhy zločinů a žádal je, aby doplnili příběh tak, aby nevyústil v trestný čin. Většina osob modifikovala v příběhu chování oběti(!) tak, aby interakce s pachatelem nevyústila v trestný čin.

Nerespektování soukromí oběti – zákon o obětech trestných činů č. 45/2013 Sb. v loňském roce opět prohloubil právo na ochranu soukromí. Oběť tak může požádat, aby se její citlivé údaje vedly odděleně a do spisu mohly nahlížet pouze pověřené úřední osoby.

Poškozování dobrého jména oběti – příkladem může být například projednávání počtu sexuálních partnerů oběti u soudu. Proti tomu slouží ochranné zákony (*shield laws*), které dovolují projednávat sexuální život oběti, pouze pokud jde o případ interakce s pachatelem nebo o informace o těhotenství a pohlavních chorobách.

Bagatelizace újmy - zpochybňování závažnosti nebo rozsahu újmy

O obětech existuje spousta mýtů, které nám umožňují věřit, že svět je bezpečné a spravedlivé místo. Avšak z jiného úhlu pohledu zůstává mnoho trestných činů neoznámeno jenom ze strachu „co by tomu řekli lidi“. Proto příště, až se setkáme s někým, komu byla způsobena jakákoli újma, zkusme kromě souzení vlastností oběti přihlédnout i k vlastnostem pachatele.

Zdroje:

Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, L., & South, N. (2009). *Criminology: a social introduction*. New York: Routledge.

Čírtková, L. (2008). *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada.

Čírtková, L. (2014). *Viktimologie pro forezní praxi*. Praha: Portál.

Ferro, C., Cermele, J., & Saltzman, A. (2008). Current perceptions of marital rape. *Journal of Interpersonal violence*, 23, 764-779.

Netík, K., Netíková, D., & Hájek, S. (1997). *Psychologie v právu: úvod do forezní psychologie* (1. vyd. vyd.). Praha: C. H. Beck.

Suarez, E., & Gadalla, T. (2010). Stop blaming the victim: a meta-analysis on rape myths. *Journal of Interpersonal Violence*, 2010-2035.

Zdroje obrázků:

<http://www.martabouckova.cz/ShowPage.aspx?tabId=411&chosenMenuItem=382>

<http://www.durhamcollege.ca/programs/victimology-graduate-certificate>